

**ИЗУЧАВАНЕТО НА ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ:
 ПЪТ КЪМ ИСТИНСКАТА КУЛТУРНА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ
 (Животворящото дърво на историко-културното развитие на човечеството)***

**Стоян Денчев, Александра Куманова,
 Никола Казански, Николай Василев**

**STUDY OF THE CIVILIZATIONS:
 ON THE ROAD TO THE GENUINE CULTURAL GLOBALIZATION
 (Life-giving tree of the historical and cultural development of the Humanity)**

**Stoyan Denchev, Alexandra Kumanova,
 Nikola Kazanski, Nikolay Vasilev**

The mutual knowledge and enrichment of the civilizations is the only road to the real cultural globalization of the world. During the millenaries between the Western and Eastern civilizations exist long periods of hostility due mainly to their biased ignorance. Though conditionally it could be assumed that the West expresses the rational, logical and explicit knowledge (*zahir*), while the East incarnates the mystical, intuitive and concealed knowledge (*batin*). The expression *Ex Oriente lux* (Sun rises in the East) means that precisely from the East appear the great prophets like Zoroaster, Buddha, Christ and Muhammed, which creeds are the branches of the Tree of the historical and cultural development of the Humanity.

From an intellectual position the philosophical-religious level of establishing relations between the reality and the consciousness is the highest level of mentality, under which are structured those depending on it: meta-system, secondary-documental, primary-documental and factological levels for physical, biological and cultural information reality. As a natural branching of the religious pictures of the world (Buddhist – Christian – Muslim), comes into being as a gigantic cycloid of the infosphere during the period of seven centuries, grew the Tree of the historic-cultural development of the Humanity, developing already 40 000 years, for which growing is necessary the ethnobioegeocenose of 4 000 000 000 years history of the geoid Earth. A naturally rooted is this branching stem of the religious culture of the Mankind, in the first universal monotheistic religion of the planet – the Zoroastrianism.

The recognition of the philosophical-religious importance of the information is a postmodern rational problem, on which decision depends the building of the contemporary neoclassic information picture of the world in which are established equivalents between the products of the cultural-value consciousness (science – literature – arts – ordinary life – religion). The rational inclusion of the philosophical-religious plan into the information picture of the world in the category „long time” gives a possibility for correlation of the religious pictures of the world (*Avesta – Upanishads – Bible – Holy Quran*) with the rational knowledge (philosophical, historical, etc.) as parts of the universal development of the culture trends.

It is shown the Tree of the historical and cultural development of the Humanity and the correlation and refinement of the Eastern and Western ideas and doctrines: Eudoxus of Cnidus and Pliny the Elder – evaluation of the Zoroastrianism; the first Ancient Greek philosophical school of Miletus (Thales, Anaximander and Anaximenes) and its relations to the wisdom of the Iranian magi; Pythagoras, Empedocles and Plato who studied the Persian sciences; Heraclitus „The Obscure” and Demokritos as disciples of the famous Persian Magus Osthana (Hustana) [author of the „*Oktateuch*” – *Persian encyclopaedia in eight books*].

The Iranian philosophical principles of Manicheism, Mazdaism and Zurvanism exert extraordinary influence on the Western world: Saint Augustine of Hippo, Richard de Saint-Victor (Book of the Twelve Patriarchs), St. Francis of Assisi and Martin Luther. The impact of Platonic and Gondeshapur (Двнелъгвн е Gondiлъврur) academies in Sassanid Empire (Iranshahr).

*The Renaissance of Islam (Ibn Sina, Ibn Rushd, Ferdowso, Ibn Arabi) and the development of the Western world: Michael Scotus, a proficient in Arabic (author of *Abbreviatio Avicennae*), Georgios Gemistos Plethon, a proficient in Farsi (author of *Summary of the Doctrines of Zoroaster and Plato*).*

The exceptional place of two Iranian philosophers and sages Shahab ad-Din as-Suhrawardi (**Shaikh al-Ishraq** or Master of Illumination /1155-1191/) and Sadr ad-Don Muhammad Shorvzo (**Mulla Sadra** /1571-1636/). Their Philosophy of the illumination (*hikmat al-ishraq*) and Transcendental theosophy (*al-hikmat al-mut'aliyah*) are harbingers and forefathers of the modern Western ideas like existentialism and others: F. Nietzsche, F. M. Dostoyevsky, M. Heidegger, K. Jaspers, J.-P. Sartre, A. Camus.

This article presents part of the work on research project named „*Models of Cultural Heritage Socialization in a „Smart City”*”. The project is supported by the National Science Fund at the Bulgarian Ministry of Education and Science (MES).

Key words: cultural globalization – tree of the historical and cultural development of the Humanity – explicit knowledge (*zahir*) – tacit knowledge (*batin*) – rational knowledge – mystical knowledge – Iranian sources of the Human civilization – Persian and Iranian studies

„Често онзи, който следва правия път,
е пристрастен и пропуска желаната цел.”

Muhammad ibn 'Arabo

(Shaykh al-Akbar; Doctor Maximus)

I. Методология

(Хуманитарно знание: религия – изкуство – наука)

Взаимното опознаване и обогатяване на цивилизациите е комплексът, представящ единствения правилен път към истинската културна глобализация на света.

През хилядолетията между западните и източните цивилизации има големи периоди на симпатия, но и на неприязън, дължаща се главно на тяхното взаимно непознаване.

Макар и с известна доза условност, може да се приеме, че Западът олицетворява **рационалното, логично и явно знание (захир)**, докато Изтокът е извор на **мистичното, интуитивно и скрито знание (батин)**.

Неслучаен е изразът *Ex Oriente lux*, защото – не само слънцето изгрива от Изток, – именно от Изток идват големите пророци като Зороастър, Христос и Мохамед, които чрез ученията си представляват своеобразни клонове на могъщото общо **Дърво на историко-културното развитие на човечеството...** Коренът на това дърво е единен – на религията, изкуството, науката – и той принадлежи на цялото човечество.

От интелектуална позиция **философско-религиозното равнище на установяване на връзки между реалността и съзнанието** е най-високото ниво на менталност, под което се структурират намиращите се в зависимост от него: метасистемни, вторичнодокументални, първичнодокументални и фактологични нива за физическата, биологичната и културната информационна реалност.

Като естествено разклонено от религиозните картини на света (будистка – християнска – мохамеданска), възникващи като гигантска циклоида на инфосферата през период от седем века, изниква Дървото на историко-културното развитие на човечеството, развиващо се вече 40 000 години, за израстването на което е необ-

ходим етнобиогеоценозът на 4 000 000 000 години история на геоида Земя.

Естествено вкоренен е този така разклоняващ се ствол на религиозната култура на човечеството в първата универсална монотеистична религия на планетата – зороастризма.

Отчитането на философско-религиозната натовареност на информацията е постмодерна рационална задача, от решаването на която зависи изграждането на съвременната неклассическа информационна картина на света, в която се установяват съответствия между продуктите на културно-ценностното съзнание (наука – литература – изкуство – обикновен живот – религия).

Рационалното включване на философско-религиозния интелектуален план в информационната картина на света в категорията „дълго време” (израз: М. М. Бахтин) обезпечава интелектуална възможност за съотнасяне на религиозните картини на света (*Авеста – Упанишади – Библия – Коран*) с рационалните знания (философски, исторически и т.н. по целия спектър на хуманитаристиката) като части от универсалното развитие на посоките на културата.

Рационалната интелектуална картина на философско-религиозното знание е от огромно значение за онтологията на съвременното информационно моделиране, защото тази картина съдейства за разбирането на исторически и в настоящето прокарваните граници между феномените и техните прояви като уникален ментален способ на обединеното им разглеждане като единство от много равнища.

Диадата **явно – скрито знание** дава отглас не само в сравнителното изучаване на **рационалното – религиозното**, но тя е и част от рефлексията на комплекса от онтологични въпроси, фокусиращ се и в методологичните проблеми на хуманитарното знание в Евразия и САЩ и днес – през XXI в. Именно белезите на тази

диада носят известния дуализъм на самите ключови понятия, чрез които се изучава човечеството – човека: **НАЙ-СЛАБО ПОЗНАТАТА СФЕРА НА КАРТАТА НА ЗНАНИЕТО, КОЯТО СЛЕДВА ДА СТАНЕ ВОДЕЩА МАГИСТРАЛА НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ И КАРДИНАЛА НА ПЕДАГОГИКАТА НА ВСИЧКИ НИВА НА ОБРАЗОВАНИЕ И ВЪЗПИТАНИЕ НА ПОДРАСТВАЩИТЕ!**

Ето, например, да се обърнем към понятието „антропология“ („anthropology“) – като проблематика и като термин. Възгледите за „антропологията“ като наука са свързани с различни гледища в западния свят и разбиранията на източноевропейските автори.

В съответствие с динамично формиращата се съвременна философско-научковедска парадигма на познанието „хуманитарното знание“ е по-общо от включваното в него понятие „хуманитарни науки“ („humanities“ или „art and humanities“ [nonscience]), в което попадат филологията, литературознанието, историята, философията и т.н.; за разлика от „science“ – естествени науки, но също и социологията, икономиката, демографията и други социални науки.

Накратко: **хуманитарното знание** е единство на **религия – изкуство – наука в познанието на човека.**

Чрез тази триада (религия – изкуство – наука) **универсалното – хуманитарното, философско-научното епистемологично знание (episteme) е съставено от всички знания: явно** (формализирано, дискретно, естествено, съответстващо) – **explicit** (formalized, discreet, natural, common; **неявно (мълчаливо)**, подразбирано знание – **implicit (tacit) knowledge**; **научно (рационално) знание – scientific (rational) knowledge**; **скрито** (мистично, езотерично, агностично, трансцендентално, присъствено, окултно) – **hidden** (mystical, esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult) ...

В редица изследвания на древността се преоткрива знание, което отдавна е изчезнало – **изгубено знание – lost knowledge.**

Знанието, постигано чрез духовна медитация и съприкосновение с висша природна мъдрост и **божествено откровение (occult knowledge)**, за което има данни в много документи, се различава от **съответстващото (естествено, обикновено) знание (knowledge by correspondence)**, основано на причинно-следствени връзки и наречено още знание по съответствие ...

Различните видове присъствено знание са **САМОПОЗНАНИЕ...**

Пренос на знание – преносно знание (transferred knowledge) може да има във всяка сфера, поради което понятието (пренос на знание) се трактува като процес, а не като вид (знание).

Елемент на всяко знание е инструментарното му изражение – **техническо знание (techne)**, при което самото то (техническо знание), като всяко епистемологично знание, е и философски натоварено.

Границите тук се определят от съзнанието и психиката на индивида и обществото.

II. Онтология

(Ноосфера: Ценностен геном на човечеството)

Обобщеното понятие „**ноосфера**“ (*гр.*: νοῦς, nous – разум + *гр.*: σφαῖρα; *лат.*: sphaera; *фр., англ.*: sphere – кълбо, земното кълбо, небесата ... ; област ...) служи, за да се характеризира обвиващата земното кълбо идеална „мислеща“ обвивка, чието формиране е свързано с развитието на човешкото съзнание. Това е сфера на взаимодействието на природата и обществото, в пределите на която разумната човешка дейност става най-главен и определящ фактор на развитието. За нейното обозначаване се употребяват сходни термини: **техносфера, антропосфера, социосфера, инфосфера, семиосфера** (П.Тейяр дьо Шарден, Е. Льороа, В. И. Вернадски).

Емблематични за ноосферизма са понятийно-езикови феномени, обхващащи цялото човечество – като появилата се нова дума за „закон“ – персийската „**дата**“ (*англ.*: **data**) по времето на Ахеменидите (550–330 г. пр. н.е.) и разпространена не само в целия Близък изток, но и извън пределите му. Присъства в арменския, еврейския, акадския език и много други индоевропейски езици.

Факт е, че използваната и днес по цялото земно кълбо терминология за обозначаване на **вторично-документална – пълнотекстова в оптимален вариант – база от данни**, която има **същинска библиографска природа – дата** (*англ.*: **data**) – е с персийски корени.

Очевиден е ключовият проблем за **ценностния геном – съвкупност от наследствената информация за набора от етични и естетични ценности на даден човек, народностна група или общество, които представляват по същество морален кодекс.**

В единен контекст – ценностния, обвързан с трите обобщени страни на хуманитарното познание: **религия, изкуство, наука**, се преосмисля и структурата на емпиричния материал, и методологията на интерпретацията му.

Националните школи и световните центрове на хуманитарното знание представят полифония от гледища. Показателно е, че всички тези направления на хуманитарно-научно знание намират обединение от края на XXI в. в история на религиите като история на цивилизацията, показваща общата прародина на духовния живот на човечеството.

III. Дърво на историко-културното развитие на човечеството

(Хуманитарна глобализация)

При почти всички антични философи и учени намираме сведения за знанията, събрани и практикувани

от магове (жреци на **зороастризма** /първата монотеистична религия и философия, разпространявана на основата на **източен** соларен култ (със северен генезис) – учението на иранеца Зороастър – Заратуштра/).

Евдокс от Книд (Eudoxus of Cnidus /410 или 408 BC – 355 или 347 BC/) и Плиний Стари (Pliny the Elder /23–79/) (*Ил. 1*) оценяват зороастризма като „най-славното и полезно“ („the most famous and most useful“) учение.

И в тази връзка съвсем не е случайно, че **първата древногръцка философска школа** е Милетската с най-видни представители като Талес (са. 625 – са. 547 BC), Анаксимандър (610 – са. 540 BC) и Анаксимен (second half of VI c. BC). Една от причините за нейното възникване е близостта на анатолийските гърци до Персия и мъдростта на зороастрийските магове. Има сигурни данни, че Питагор (Pythagoras, са. 495 – 435 BC), Емпедокъл (са. 495 – 435 BC) и особено Платон (427 – 347 BC) (вторият му баща е бил дългогодишен посланик на Атина в Персийската империя) са изучавали зороастризма и са били силно повлияни от него.

За Демокрит (Demokritos, са. 460 – са. 370 BC) е известно, че е бил дори ученик на прочутия персийски архимаг Останес (Авастана или Хуштана, V–IV c. BC). Последният е цитиран от Херений Филон от Библос (Herennios Philon /Philo of Byblos, ок. 64 – 141/) (*Ил. 2*) като автор на „*Осмокнижие*“ (*Oktateuch*, a work in eight books), от който енциклопедичен труд са се учили най-големите умове на древността.

Любопитно е да се изтъкне, че споменатият финикийски граматик и историк Херений Филон от Библос в труда си „*За събирането и подбора на книги*“ (*Peri ktiseōs kai eklogēs bibliōn* – заглавие, давано от изследователя му Хертер /Herter/), по отношение на формата на този труд (той представлява далечен отзвук на „*Таблиците ...*“ на Калимах /Kallimachos, 310 г. пр. н.е. или няколко години по-късно – 240 г. пр. н.е./) и техните допълнения, направени от Аристофан Византийски (Aristophanzs Byzantios, ок. 257 – ок. 180 г. пр. н.е.), макар че **обсегът му на действие – по неговия обхват – съвсем не е съизмерим с този на забележителните библиографски предшественици**, пръв дава описания на образци от финикийската и иранска словесност с изтъкване на техните характерологични черти.

Следва да споменем, че уникалната **Александрийска библиотека – универсална и с международно значение, най-богатата библиотека на Древния свят**, основана през последните години от царуването на египетския фараон Птолемей I Лаг (323 – 284 г. пр. н.е.), е резюмирала и доразвила достиженията на **инвентарните списъци или каталози на някои известни универсални книгохранилища на Древния свят**. Тя е използвала традицията на **Библиотеката на асирийския цар Ашурбанипал** (Ashurbanipal, 685 – 627 пр. н.е.) (*Ил. 3*) в Ниневия, на **Библиотеката на Персеполис** (*Ил. 4*), основана от цар Кир II (king Cyrus II, ок. 590 – 529 г. пр. н.е.) (*Ил. 5*)...

В библиографския паметник на цитирания по-горе Херений Филон преобладава **принципът на подборността пред тенденцията към пълен обхват на отразените първични документи** (Калимах Александрийски; Аристофан Византийски).

Изключително ценно за осмисляне пътищата на формиране на библиографското универсално знание е творчеството на Херений Филон. Неговите съчинения са загубени, но те се цитират пространно от бащата на християнската църковна история **епископа на Кесария (Палестина) Евсевий Кесарийски** (Eusebios Pamphilos (между 260 и 265 – 338 или 339 г.) (*Ил. 6*) („*История на църквата*“).

На сведенията на Евсевий Кесарийски се основава бащата на цялата патрологична традиция в Западната и Източната християнска църква **блаженият Йероним – Йероним Стридонски** (Hieronymus Stridonus, St / 340(?) – 420/): **презвитер Генадий Марсилски (Gennadius Massiliensis /(? – 492/), епископ Исидор Севилски (Isidorus Hispalensis /560(?) – 636/), архиепископ Илдефонсо Толедски (Idefonsus Toletanus / 607–667/), монахът Зигеберт от Жамблу (Sigebertus Gemblacensis, „Анонима от Мелк“, монахът Петър Дякон (Petrus Diaconus /1107–1159/), монахът Хонорий Отенский (Августодунски) (Honorius Augustodunensis /1080–1151/), каноникът Хенрих Гентски (Henricus Gandavensis /1217–1293/), абатът на манастира в Шпонхейм Йоан Тритемий (Тритенхем, Тритенхемски) (Johannes de Trittenhem /1462–1516/)** (*Ил. 7*). Тази патрологична традиция стига до най-голямото културно средище на Югоизточна Европа и Балканския полуостров през XV–XVIII в. – Атонския манастир...

Именно Херений Филон пръв и единствен от античните автори преразказва древния финикийски автор **Санкуниатон от Бейрут (Sanchuniathon of Berytus)** (*Ил. 8*), който е написал първото известно изследване на древните космогонии – финикийска и иранска и пр. – „*История на боговете*“. За съжаление само данните за финикийската и египетската митология са преки, а за иранската (зороастрийската) – са косвени и оскъдни (поне тези, които са достигнали до нас единствено през *цит.* автори).

И така, Демокрит, считан за баща на съвременната наука, е получил цялото знание на зороастрийските магове именно от прочутия персийски архимаг Останес. След като завоевателят Александър унищожава *Авеста* и свещените книги на маговете, част от съчиненията на Останес са запазени от египетските жреци.

Есхатологическите идеи на зороастризма оказват значително влияние върху Хераклит (са. 520 – са. 460 BC), който, заради тяхната сложност и тацитност, бил наречен Гъмния. Той пръв признава **огъня** за една от първоосновите на мирозданието. По-късно Емпедокъл също приема идеята за огъня като един от четирите основни елемента на света (вода – огън – въздух – земя).

Иранските философски доктрини на **манихеизма** (дуалистично учение, съставено от зороастрийски и раннохристиянски елементи), **маздакизма** (религиозно-философско учение, насочено против социалното неравенство) и **зерванизма** (арийско ранно дуалистично движение в зороастризма /подобно на **богомилството** в християнството/ с елементи на материализъм и фатализъм) също оказват значително влияние върху западните цивилизации.

Изключително показателен в това отношение е случаят с Блажения Августин, Хипонски епископ (354–430), един от светците и опците на Християнската църква и Учител на Запада. На младини той е бил ревностен почитател на манихейството, чрез което се е запознал със зороастризма и източната мъдрост.

Много авторитетни учени смятат, че влиянието на **манихейството** е продължено в западното богословие от **Августин**, преминал към християнството от манихейството, чиито произведения продължават да бъдат изключително важни за католическата и протестантската **теология**. Така един от следовниците му – шотландецът Ришард дьо Сент-Виктор (Richard de Saint-Victor, – 1173) пише съчинението „*Книгата на Дванадесетте Патриарха*” (*Book of the Twelve Patriarchs*), в която има влияние шиитската доктрина за дванадесетте имама.

Основателят на протестантството – немският духовник и теолог **Мартин Лутер** (1483–1546) е монах от Августинския орден. Реформаторското протестантско учение за спасение само с вяра също показва явно манихейско влияние.

Когато Платоновата Академия в Атина е закрыта през 529 г., то **Симпликий Киликийски** (са. 490 – са. 560 BC) и последните седем философи от школата на неоплатониците отиват в Сасанидска Персия (III–VII в.) и се установяват в **Харан**, близо до **Едеса**, където се изгражда една академия в изгнание, а нейните възпитаници продължават дейността ѝ до IX в., т.е. достатъчно дълго, за да стимулират т.нар. Арабски ренесанс (*Renaissance of Islam*, IX–XI в.).

Изключително място заема прочутата Академия в Гондишапур (Dânešgâh e Gondîšâpur /VI–VII в.) основана в VI в. С това персийско висше училище е свързан и известният учен Пол Персиенец (Paulus Persa /VI в.), който е ирански несторианец и е бил учител на иранския шахиншах Хосрой I Ануширван (531–579).

След разпространението на исляма учени като Авицена (Ибн Сина /са. 980 – 1037/) и Авероес (Ибн Рушд /1126–1198/) възраждат и допълват значително идеите на аристотелизма и платонизма.

Шотландският духовник Майкъл Скот (Michael Scotus, 1175–1234) научава арабски език и се обучава в Толедо при най-изтъкнатите ислямски учени и

философи от школите на Авицена и Авероес. През 1210 пише съчинението „*Abbreviatio Avicennae*”, а по-късно превежда много трудове на Авероес.

За съжаление трудовете на друг голям ислямски философ Ибн Араби (1165–1240) са изключително трудни за възприемане и за превод и затова остават по-слабо известни чак до XX век, когато са открити от френския иранолог Анри Корбен (1903–1978).

Иранският национален поет Фердоуси (са. 935 – 1020) (*Ил. 9*) в поемата си „*Шахнаме*” („*Книга за царете*”) отделя голямо внимание на значението на зороастризма за персийската цивилизация.

Изтъквайки безусловната културна приемственост на Запада от Изтока, следва да споменем цялата традиция на последвалите след създадената от монаха Флавий Магнус Аврелий Касиодор Сенатор (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator /487? – 585?) (Ил. 10) енциклопедия „Наставления за духовно и светско четене” (Institutiones [divinarum et humanarum lectionum]) в лоното на Ранното средновековие (VI в.) – на базата на универсалните енциклопедии на Античността и Средните векове – общо за западната и източната традиция във византийско-славянската книжовност и литература, но специфично в съответствие с конкретните исторически условия – се подготвят условията за създаването на букет от методологии на хуманитарната библиография от VII–XV в. като образци на синтезното универсално и препоръчително вторично-документално информационно моделиране.

Един изключителен пример за преноса на фундаментални знания от Изток на Запад е случаят с великия персийски учен Насир ал-Дин ал-Туси **Nasir al-Din al-Tûsi** (1201–1274). Роден в град Тус, провинция Хорасан (Североизточен Иран), който е и родния град на Фердоуси, той се обучава в Нишапур и се изявява като изключителен астроном, математик, физик, химик, биолог, философ и теолог. Според Ибн Халдун **Ibn Khaldûn** (1332–1406) това е най-големият ирански учен. Той основава и ръководи прочутата обсерватория на Maragheh **Maragheh observatory (Rasad Khaneh observatory, 1259-)**, която служи за модел на всички други обсерватории по света. В нея имало библиотека с над 40 хиляди тома книги от цял свят както и школа с над сто студенти. През нея минавал първият известен световен Начален меридиан, който по-късно е заместен от този в Париж и накрая в Гринич, Англия. Тук са работили най-известните астрономи от Персия, Сирия, Анатолия и Китай. За своите планетарни модели ал-Туси изобретява геометрична техника наречена „Двойка (чифт) на Туси”, която генерира линейно движение посредством сумата на две кръгови движения. Той също определя точната стойност от 51 дъгови секунди на годишното изменение на равноденствието и допринася за усъвършенстването на астролаба (линеен астролаб, наричан „жезъл (рейка) на ал-Туси”. След 12 години на изследвания ал-Туси и учениците под негово

ръководство са изготвени и издадени прочутите астрономически таблици, наречени „Илхански звезди“. За тях и особено за „Двойката на Туси“ е доказано, че играят решаваща роля за създаването на хелиоцентричната система на Николай Коперник (Nicolaus Copernicus Torinensis; *Mikoiāj Kopernik* (1473–1543/) – полско-немски католически свещеник и лекар.

Глобус на звездното небе от месинг, сребро и злато, създаден през 1279 г. в обсерваторията на Марагех се съхранява понастоящем в Дрезден, Германия.

Персийският учен твърди, триста години преди наблюденията през телескоп на Галилео Галилей, че Млечният път е съвкупност от множество звездни галактики.

В биологията той изказва идеи, сходни с дарвинизма. Подобни постижения достига в областта на химията, физиката, математиката и логиката.

Може смело да се каже, че тогавашната наука в света е била осенена от ослепителната светлина на невероятно широките знания на персийския учен Насир ал-Дин ал-Туси.

Григорий Хониатес **Gregory Choniades** (Chioniates /1220–1302/) е византийски гръцки астроном, който научава арабски и фарси и се обучава в обсерваторията на Марагех при Шамс ад-Дин ал-Бухари **Shams ad-Din al-Bukhari** и при самия Насир ал-Дин ал-Туси. Той превежда от персийски научни трудове по математика и астрономия, включително прочутите астрономически таблици на ал-Туси. Хониатес играе изключителна роля в преноса на научни постижения от ислямския Изток към християнския Запад. Това включва въвеждането на такива персийски иновации в Европа като универсалния астролаб (линеен астролаб, наричан „жезъл (рейка) на ал-Туси“, както и *цит.* прочута „Двойка (чифт) на Туси“...

Ако потърсим на Изток личност, която да хвърля светлина в хуманитарното знание от **Средновековието чак до Новото и Най-новото време**, то тя ще е тази на създалия изключително ценно учение **Shahab ad-Din as-Suhrawardi (Shaikh al-Ishraq or Master of Illumination /1155–1191/)**¹. Това учение съчетава принципите на древната иранска мъдрост, зороастризма, неоплатонизма (**философско** течение, възникнало през III в. на основата на учението на **Платон**) и **суфизма** („тасаууф“ /*букв.* навличане на власеница/ – мистична традиция в исляма от VIII до XVIII в., чиято цел е духовното преобразяване и свършенство, разбирано като съпричастност към вътрешната истина на **всички** религии)².

Suhrawardi отстоява принципите на мистическата интуиция и божественото откровение. Идеите му са изложени под формата на поетични притчи. В една от тях – „*Пурпурният архангел*“ (Crimson Archangel) – той описва завръщането на човешката душа под

формата на птица към Божествената прародина (на душата). При това са използвани множество образи от иранската митология, като героите Рустам и Исфандияр, планината Каф и особено митичната птица Симург.

В друга притча – „*История на западното изгнание*“ има гностични идеи, близки по дух до тези на „*Песента за перлата*“³ от християнския апокриф „*Евангелие на Тома*“. В него се разглежда „пленичеството“ на човешката душа в чуждия за нея материален свят и нейното поклонничество към духовното праотечество на Бога.

„*Философията на озарението*“ (*hikmat al-ishraq*) на Сухраварди е, може би, най-глобалната концепция, обединяваща Запада и Изтока в единна хуманитарна вселена. Според него, Светлината действа на всички нива и йерархии на реалността като възпроизвежда нематериални и субстанциални светлини, трансцендентни рацииуми, като ангелите, човешки и животински души, и дори телесни субстанции като материя и плът.

Метафизиката на Сухраварди почива на два принципа – този на „**достатъчната причина**“ (или *ex nihilo nihil fit*) и този, че същинската безкрайност е невъзможна. Учението се основава на теософията на мъдреците от древен Иран, която се изразява във вътрешното разкриване (*каиф*) и **мистичното видение** (*мушахада*). Това учение не разделя, нито изолира едно от друго **философското дирене и духовната реализация**. Според Сухраварди един мистичен опит без предварителна философска подготовка има голяма опасност да заблуди, но една философия, която нито не се стреми, нито достига до личната духовна реализация, е чиста суета.

Забележителен контрапункт на изумителния Сухраварди на Запад е **Свети Франциск Асизки** (Saint Francis of Assisi, Sanctus Franciscus Assisiensis, 1181–1226), който е един от най-известните християнски светци – покровител на **Италия**, а също и покровител на животните, създател на разпространения по целия свят Францискански орден. Той подражавал на Христос толкова свършено, че бива наречен „Alter Christus“ – „Другият Христос“.

През 1219 г. монахът отива в Египет, за да беседва със султана относно мира и благочестието. Въпреки неясните данни за някакво изпитание (с **огън**) на вратата му, има преки свидетелства, че лично султанът al-Kamel Naser al-Din Abu al-Ma'ali Muhammed (1180–1238) дава благоволенieto си на благочестивия мъж да посети Светите земи и даже – да се помоли там за доброто на всички... (gave Francis permission to visit the sacred places in the Holy Land and even to preach there).

В предсмъртната молитва на Св. Франциск „*Химн за Брата Слънце*“ (първото стихотворение на ита-

лиански език, вдъхновило Данте Алигиери да напише „Божествена комедия“) има следните строфи:

„Хвала Тебе, мой Господи,
за брата **Огън**,
с който осветляваш нощта:
и е хубав, и весел, и як, и силен.”

Точно след Франциск от Асизи идва и *цит.* вече Св. Тома Аквински (Thomas Aquinas, Doctor Universalis, 1225–1274) – най-известният италиански теолог и схоластически философ. Почитан като един от 33-та най-големи учители на Християнството, със сигурност между неговите учители следва да се назове Авероес (Ибн Рушд /1126–1198/).

И въпреки това, когато получава видение свише, Св. Тома Аквински казва: „Всичко, което съм написал, ми изглежда като наръч слама”. Неговата концепция е **синдереза** – естествено предразположение и склонност към добро и към познаването на това добро. За него най-важен е Божественият Разум, непознаваем и неразбираем за човешкия ум, но приеман със смирение. Но той също така изрично твърди, че човекът „в своето съществуване, в своята власт и в своето притежание трябва да се ръководи от Бога”. За голямо съжаление, този виден мислител се обръща срещу „авероизма”, който обаче продължава да оказва влияние върху такива гениални личности като Джордано Бруно (1548–1600), Пико дела Мирандола (Pico della Mirandola, 1463–1494) (знае отлично **арабски език**) и Чезаре Кремонини (1550–1631) (although condemned in 1277, many Averroistic theses survived to the 16th century and can be found in the philosophies of Giordano Bruno, Pico della Mirandola, and Cesare Cremonini).

Факт е формирането в епохата на Ренесанса в Европа на хуманитарна наука (от „humanitas, -atis [humanus]” – човешка природа, човешко достойнство, човеколюбие, образование, изтънчен вкус), отъждествявана с филологията (XIV–XV в.). Точно тук е коренът на пронизващата Ренесанса на Европа **херменевтика** – теорията и умението за интерпретиране на стари, главно литературни текстове, между които и принадлежащи на Изтока, с оглед на произхода, езика и съдържанието им.

Методологична съпоставка на **схоластичната** и **хуманитарна** парадигми на познание довежда до преосмисляне на **идеята за свръхчовека** в руслото на зараждащия се нов **антропоцентризъм**: Н. Макиавели (N. Machiavelli, 1467–1527), Пико дела Мирандола, Николай Кузански (Nicolaus Cusanus, 1401–1464).

Но особено показателен във формирането на тази амалгама от единството на Изтока и Запада е случаят с последния голям византийски учен и философ Георгиос Гемистос Плетон (1355–1454). Той учи в Адрианопол, в школата на османския султан, където му преподават персийски учени и мъдреци. По-късно ще напише труда си „Размишления върху философските доктрини на Зороастър и Платон” (Summary

of the Doctrines of *Zoroaster and Plato*). Неговото учение е съчетание между **зороастризм** и **пантеизъм** (*гр.*: pan – всичко + *гр.*: theos – Бог), като той демонстративно се обявява за зороастриец и дори носи емблематичната шапка на персийски маг. Във Флоренция под негово влияние се учредява нова Платонова Академия.

Съществено е мястото в извежданата логическа последователност на преплитане на възгледите на иранец **Sadr ad-Don Muhammad Shorvzo (Mulla Sadra /1571–1636/)**². Неговата доктрина за **трансцендентната теософия** (al-hikmat al-mut’aliyah) е предвестник на **екзистенциализма** (*къснолат.*: ex(s)istentia) – ирационалистическо направление „философия на съществуването” на близки до него мислители. Техните възгледи се разпространяват в навечерието на Първата световна война: концепциите за човека на М. Шелер (M. Scheler, 1874–1925) и А. Гелен (A. Gehlen, 1904–1976) и на родствените им философи екзистенциалисти: Л. Шестов (1866–1938), Н. А. Бердяев (1874–1948), К. Ясперс (K. Jaspers, 1883–1969), М. Хайдегер (M. Heidegger, 1889–1976), М. Бубер (M. Buber, 1876–1965), Ж.-П. Сартър (J.-P. Sartre, 1905–1980), А. Камю (A. Camus, 1913–1960) и категорията „човек” в качеството на антитеза на понятията „общество” и „природа”.

Важно е да разбираме, че разклоненията на екзистенциализма през XX–XXI в. имат в корена си идеите на Молла Садра. Точно тези идеи ни отвеждат до идеите на личности и обкръженията им като индийския поет, писател, композитор, педагог и общественик **Рабиндранат Тагор** (1861–1941) и японския писател **Ясунари Кавабата** (1899–1972).

Метафизическата философия на Молла Садра се основава на принципа, че „**съществуването предхожда същността**”, както и на концепцията за „**субстанциалната промяна**” при която трансформацията е не само по количество, качество, състояние и място, а е обусловена от вътрешно присъщо движение и взаимопроникване на битието във всеки отделен субект.

... „Така Дървото тайствено расте с една душа
От влажната Вечност дълбока,
Облечено от световите на вечно чувстващата
пролет,

Вселенската зеленина звездоока ...

... И корените – светлина на клони,

И клоните – сън на корените,

И на всичко ще издържи великият ствол –

Една душа гори с душите на всичките огънове.”

(Вяч. Иванов)⁴

IV. Послание (Педагогическа основа)

Като граждани на комуникабилния XXI в. може да се запитаме с думите на англо-американския поет Т. С. Елиът (1888–1965):

„Къде е мъдростта, която сме загубили заради знанието?

Къде е знанието, което сме загубили заради информацията?“...

Отговорът се приближава към нас с думите на руския художник и философ мистик, автор на идеята и инициатор на Договора за защита на културните ценности („Пакта Ръорих“) **Николай Константинович Ръорих**:

„Над всяка любов има една общочовешка любов.
Над всички красоти има една красота,
водеца към опознаването на космоса“...

... Естествено вкоренен е стволът на развиващото се живо Дърво на историко-културното развитие на човечеството⁵. За неговото развитие е необходима цялата история на триосния геоид Земя⁶. Антропоморфен аналог на Земята е **окоото (очната ябълка)**⁷.

През вечнозелените клонове на това Дърво достигат посланията му до всеки, обърнал поглед към него, защото

„Наистина, паметта е по-голяма от пространството“⁹ и

„Вятърът духа, дето иска“¹⁰;

„Изкачват се и възхождат по тях ангелите и Духът за ден, който равен е на петдесет хиляди години“¹¹.

И всеки пази това Дърво – както пази зеницата си – Земята – триосния природен и геокосмически елипсоид – нашия дом.

БЕЛЕЖКИ И ЦИТИРАНЕ НА ЛИТЕРАТУРА

* Тази публикация е по научноизследователски проект „Модели за социализация на културно-историческото наследство в „интелигентен град“, който се реализира със съдействието на Фонд научни изследвания при Министерството на образованието и науката на Р България.

¹ **Corbin**, H. History of Islamic Philosophy. Sofia, 2000. 512 p. [in Bulgarian]

² **Smirnov**, A. The notion for perplexity *Hayra* in the Sufism. // *Orientalia* : Journal for the East (Sofia), 2005, № 1, с. 77–85. [in Bulg.]

³ **Gospel** of Thomas. // <<http://www.gnosis.org/naghamm/gosthom.html>>. – 25.07.2012. – 10 p.:

(76) Исус каза: „Царството на Отца е като търговец, който имал известно количество стока, но научил за съществуването на истинска **перла**. Този търговец бил умен, продал всичката стока и купил перлата. Вие също, търсете неуморно и търпеливо съкровище, което молец не прояжда и червей не похабява“;

(82) Исус каза: „Който е близо до мен, е близо до **огъня**, а който е далече от мен, далече е от Царството Небесно“. // *Апокрифно Евангелие на Тома* / прев. от англ. (<<http://www.bukvite.bg/poem.php?docid=33856>>. – 28.07.2016. – 15 p.)

⁴ Руски поет – символист (1866–1949). Преводът от рус. е направен от А. К.

Приведените слова от *Унанишадите* и *цит.* думи на Н. К. Ръорих са преведени от рус. от А. К.

Текстовете на Св. Франциск от Асизи и Т. С. Елиът са преведени от итал. и англ. от Н. К.

Всички преводи са редактирани от Н. В.

⁵ **Дървото на историко-културното развитие на човечеството**, увенчаващо Земята, има три кардинални световни клона: 1. будистки свят: VI–V в. пр. н.е. – ; 2. християнски свят: I в. – ; 3. мохамедански свят: VII в. –). В *работата* не е разгледано отделно монотеистичното разклонение на религията с култ на Бога Яхве /Йехова/, възникнала в I хил. пр. н.е. в Палестина, разпространявана сред евреите, във връзка с факта, че в *Новия завет* е осъществено преплитане на това разклонение с християнството: християнството включва в себе си конструктивната част на юдаизма изцяло и напълно и, следователно, го вмества в себе си.

Срв.: **Куманова**, А. Введение в гуманитарную библиографию [CD-ROM] : Библиографовед. исслед. : Курс лекций по общ. Библиографоведению : [Ч. I-II] / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария), Санкт-Петербург. гос. унив. культуры и искусств (Россия). – София : Гутенберг, 2007. – [1358 с.] – Дигитално изд. (Ч. I. Философско-научно-исследователска картина на гуманитарното знание ; **Ч. II. Библиографоведческа картина на гуманитарната библиография**) [in Russian]; **Куманова**, А. Архитектоника информационного пространства : Идеальный план (Онтологическое исследование). Шумен : Аксиос, 2005. [in Rus.]

Вж и: **Експедиция** в Иран за установяване на историко-графската информационна карта на нестинарската феноменология в България / *Епиграф*: „*Чадата на Адам едно са тяло*“ – **Саади**. // *Списание на БАН*, 2011, № 3, с. 36–51 : с ил. – Библиогр.: 219 нем. загл. в 117 ном. бел. – Рез. на англ. ез. – Съавт.: С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански; **Изследване** на информационната карта на трансмисиите на култура в нестинарската обредност като открита информационна среда на културните практики и явявания, установими в музеите на Централна и Източна Турция (*Ист.*: Сев. Месопотамия) / *Епиграф*: „*Вяра е жива представа на онава, за която се надяваме, и разкриване на онава, що се не вижда*“ – Евр. (11: 1). // [*Седма*] VII национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа“, 1.11.2009 г., София, Нац. дворец на културата. – София, 2010, с. 512–538. – Съавт. С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев [in Bulgarian]; **Денчев**, С. и др. Информационна среда на културата (на опыте прочтения нестинарства / ритуален танец на жараве / : Рационална карта / С. Денчев ; А. Куманова ; *Епиграф*: „*Чтоб видеть то, чего искать напрасно*“. – Данте Алигьери / пер. М. Л. Лозинского. // *Information Society Technologies and Culture = Технологии информационного общества и культура* : X юбилейна междунар. конф. EVA 2007 Москва, 3-6 дек. 2007 г. : Культура и технологии информационного общества. Век XXI : Электронная информация, визуальные искусства и за пределами“ : [Материалы] = X Jubilee Intern. Conf. „EVA 2007 Moscow : Culture and Information Society Technologies. Century XXI : Electronic Information, the Visual Arts and Beyond“ / S. Denchev, A. Kumanova ; Всерос. гос. библиотеч. иностр. лит. им. М. И. Рудомино ; Ком. Европ. сообществ. – Библиогр.: 17 нем. назв. – [CD-ROM]. – Тр. / Конф. – Съавт. С. Г. Денчев. – *Публ. и на англ. ез.* [in Russian]; **Universality of Humanitarian Knowledge** : A Cognitive Context of the Infosphere : Nesti-

narstvo (Ritual fire-dancing) : A Planetary Historiographical Map of the Anthropological Transmissions of Time [: 1] ; [Public. in eng. of the script of the documentary film of the same name : 2] / Epigraphe: „and they distributed to each as anyone has need” – Acts (4: 35). // *Informing Science and Information Technology Education Conference 2008 (InSITE)*, Varna (Bulgaria), June 22–25, 2008 : Proceedings [: Plenary report], p. 1-17. – 17 p. – 51 notes + 129 numberless titles. // <http://informingscience.org/2008/docs/Keynote_InSITE2008.pdf>. – Coaut.: S. G. Denchev, D., A. Kumanova, Christozov, N. Kazanski.

⁶ Третата планета в Слънчевата система, която се върти: а) около него – по елиптична орбита (близка до кръгова), със спътник Луната, която се върти около Земята; б) около собствената си ос (предизвиква смяната на деня и нощта; наклонът на оста и въртенето около Слънцето предизвикват смяната на времената на годината). Формата на Земята – геонид, приблизително – **триосен елипсоид**, сфероид, чието образуване се отнася към догеологичната история на космоса: „защото мястото, на което стоиш, е земя свята” – **Деян.** (7: 33).

Характерът на космическото въртене на планетата служи за обозначаване на безкрайността на нарастването на феноменологията на ноосферата, която *отделя, отдава (а не натрупва и съхранява)* (!!!).

Земното кълбо – посредством ноосферизма (пирамидата от петте равнища на информационно моделиране и дървото на историко-културното развитие на човечеството е увенчано с кръста.

Кръстът е символ на света в неговата цялост (като **символ на Земята** изразява нейните междинни динамични и трудноуловими страни; той е насочен към четирите страни на света; основа е на всички символни ориентации на всички равнища на битието като преплитане на времето и пространството; той е вълплъщение на космическо значение на пътя на взаимодействието; соларен и божествен символ на излъчването *от центъра към всички посоки и навсякъде* („при първите християни **Крестос** или **Христос** е бил синоним на нашето **Висше Аз**” – **Е. И. Ръорих**). В християнската традиция кръстът е образ на историята и мъченичеството и спасението, на възкресението на Исус Христос; отъждествява се с човешката участ, с личността на Исус Христос. Кръстът е **перспектива** („живот вечен” – **Ап. Павел – Рим.** (2: 7), пълно, идеално познание, познание на Бога, синтез на измеренията на живота и вечността, на битието и съзнанието.

Естествено е за авторите на *наст. изследв.*, формирани в християнска културна традиция, да виждат ноосферизма увенчан културно-ценностно с кръста („Обаче, друга основа никой не може да положи, освен положената, която е **Исус Христос**.” – **Ап. Павел – 1 Кор.** (3: 11).

Очевидно, религиозното равнище на свързаност на нещата при цялото всепримиряващо свое начало, подобно на купола на небесния свод, е **полисемантично** – **п л у р а л и с т и ч н о** многообразие – единство (в **именуването на Бога**): представителите на будисткия свят увенчават ноосферата със символа слънце (за християните слънцето е символ на възкръсващия Христос), а възпитаниците на мохамеданския свят – със символа на полумесеца („Над него като с к р ъ с т озарена / **Мохамеданската луна**” – **А. С. Пушкин**) ... Действително, в приведените възгледи за света, фиксирани *тук и навсякъде в работата*

чрез отразените в нея религиозни картини на връзки между нещата, съществуващи в други, различни от християнската картина на връзки, пишещите *настоящите* редове привежда всички тези картини като културен свод на човечеството, но и осъзнават, че и на тях – както и на света, – те гледат през очите на християнина: „... **Исуса Христа, Който е Господ на всички**” – **Деян.** (10: 36). – Срв.: „Това вечно величие на **Брахман*** / не нараства и не намалява от деяние. / Нека той познае неговата природа; познавайки го, / Той не се осквернява от зло деяние. / Затова знаещият това, като става спокоен, укротен, въздържан, търпелив и събран, **Вижда Атман**** в самия себе си, вижда всичко като **Атман**. Злото не го побеждава – той побеждава цялото зло.” *** – **Упанишади**.

* **Брахман** – 1. висша обективна реалност, абсолютен, творческо начало, в което всичко възниква, съществува и прекратява съществуване. Както и **Атман**, **Брахман** е недостъпен за словесно описание. Неговото тъждество с **Атман** е кардинално положение на индуизма; 2. върховен **Бог**, **Творец**; 3. „молитва”, „молитвена формула” – обозначение на вселената като „яйце”.

** **Атман** – едно от кардиналните понятия в религиозно-митологичната система на индуизма. Във ведическата литература се употребява като: местоимение („аз”, „мене”); в значение на „тяло”; обозначение на субективното психологическо начало, индивидуалното битие, „душата”, разбирана и в **личен**, и в **универсален план**.

*** Очевидно тук, подобно на езичеството, **Бог** е иманентен; светът се съдържа в Него: светът Го съставлява. За християнина Бог е личностен, *във и извън* света, трансцендентен.

⁷ Като **физически обхват на реалните** окоото (очната ябълка) е орган на зрението чрез отвора на клепача – в ириса (iris) лъчите на светлината влизат в окоото и, пречупвайки се на повърхността на очната ябълка, в роговицата (cornea), очната леща (lens / cristallina) и стъкловидното тяло (corpus vitreum), съвпадат (срещат се) в ретината (мрежичката на окоото / retina/), създавайки върху нея изображение на видимия/видимите предмет/предмети.

Като **хуманитарен феномен на установяване на връзки** (очите – огледало на душата) окоото (очната ябълка) е огледало на погледа, рефлектиращ под формата на **обективно** /които се осъзнават и изразяват чрез понятия/ **субективни** /които не са изразими и не се осъзнават от разсъждаващия/ **предпоставки на мисленето, съзнанието** (индивидуално съзнание – безсъзнателно) – **разбирането на единството от много равнища, вертикалността, тектониката на реалността и съзнанието**.

Чрез **хуманитарните измерения на феноменологията на информационното моделиране като културен символ на ноосферата** (стилизирана чрез клонка – символ на фундаменталното единство на живота) са обозначени: а) цикличният характер на всяко (и менталното) съществуване, както и идеята за развитие – като идея на възможностите; б) клонката (като културен аналог на дървото) изображението ѝ в *цит. в бел.* е дадена на фона на кръг – символ на света, космоса, Слънцето, пространството, отношенията на Духа и материята, Божията майка; в) клонката израства и от разтворената Книга на космоса – символа на полисемантичното знание; г) чрез своето графично изображение клонката се приближава към енергийния символ на пентаграмата с острие *нагоре* – това е човекът като синтез на света и умален модел

на универсума, ключ на вселената. Неговите мисли са устремени към Бога; това е хуманитарно измереният човек, което е фиксирано чрез **пентаграмата**: човекът, „стъпил“ върху науката и „обикновения“ живот, с „ръцете“ си обхващал литературата и изкуството, а чрез „главата“ си достигащ „Духа на живия Бог“ (Ап. Павел – 2 Кор. (3: 3) религията (тук „главата“, „ръцете“ и „нозете“ са хуманитарни образи на интерпретация на същността на цялостността на човека): „Ала Всевишният не живее в ръкотворни храмове, както казва пророкът: „небето е Мой престол, а земята – подножие на нозете Ми. Какъв дом ще ми създадете, каза Господ, или кое място е за Моя почивка? Нали Моята ръка направи всичко това?“ – Деян. (7: 48–50).

Знакът на хуманитарното знание е създаден от А. К. и обоснован в *цит. тр.* „Введение в гуманитарную библиографию“ (с. XXXVIII–XLV; 263–270).



Физически окото вижда сектор на информационната реалност (метафорично олицетворявана чрез Информационната роза. В **хуманитарен** – идеален – план съзнанието обхваща „цялата“ информационна реалност (Информационна роза). Точката на моделиране на цялостност на

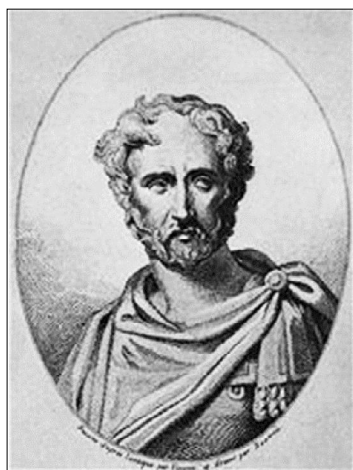
информационната реалност е **философско-религиозната картина на свързаност на плановете на реалността и съзнанието**, обхващана чрез символа на **кръста** (основата на кръста, забит в земята, символизира Вярата /в съответствие с християнската естетика; Вярата – основата на кръста – съответства на цветното ложе („основата“) на Информационната роза, чрез което се изразява идеята на информационното моделиране, че именно в хуманитарен план, основан на културно-философско-религиозното начало на установяване на връзки между феномените, е възможно виждане на цялостния план на информационния обект/) („истината е плуралистична“ – Ю. М. Лотман)⁸.

⁸ **Cor cordium** : Портрети ученых [проф., докт. наук: Ю. М. Лотмана, Ю. А. Шрейдера, А. С. Мильникова, В. А. Щученко, И. В. Гудовщиковой, О. П. Коршунова, А. В. Соколова, Р. А. Казарьянца, В. Б. Красногорова] в стиле интервью / Ведет беседы, авт. предисл., преамб. и примеч. А. Куманова ; Лит. ред. А. А. Соловьев ; Библиогр. ред. И. Л. Клим ; Худож. фотопортр. С. Я. Мицевич ; Худож. оформл. Н. В. Скородум ; [Рец.: А. В. Мамонтов]. % Санкт-Петербург, 1994, с. 14.

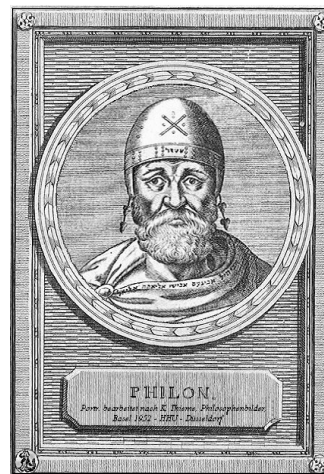
⁹ **Чхандогья** упанишада (7: 13) (Св. Упанишади).

¹⁰ **Йоан** (3: 8) (Св. Библия).

¹¹ **Стъпалата** (70) (Св. Коран).



Ил. 1. Плиний Стари



Ил. 2. Херений Филон от Библос



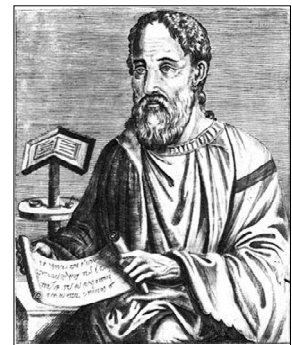
Ил. 3. Ашурбанипал



Ил. 4. Персеполис



*Ил. 5.
Цар Кир II*



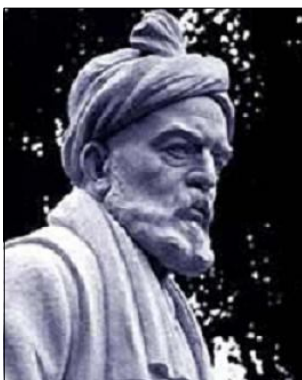
*Ил. 6. Епископът на
Кесария (Палестина)
Евсевий Кесарийски*



*Ил. 7. Абатът Йоан
Тритемий*



*Ил. 8. Санкуниатон от
Бейрут*



*Ил. 9.
Фердоуси*



*Ил. 10. Монахът
Флавий Магнус
Аврелий Касиодор
Сенатор*